

Suuri taikuri Freud

Petteri Pietikäinen

Sigmund Freud: *Murhe ja melankolia sekä muita kirjoituksia.* Suomentanut Markus Lång. Vastapaino 2005, 288 s.

Sigmund Freud: *Tapauskertomukset.* Suomentanut Seppo Hyrkäs. Teos 2006, 571 s.

Sanotaan, että tie miehen sydämeen kulkee vatsan kautta. Vastaavasti tie psykoanalyysin sydämeen kulkee Sigmund Freudin kautta. Freud itse on psykoanalyysin aivot, sydän ja – tämä vertauskuva sallittaneen tässä yhteydessä – sukupuolielin. Tätä todistavat tuoreet Freud-suomennotokset, joista jälkimmäinen on ilmestynyt sopivasti Freudin juhluvuonna: psykoanalyysin perustajan syntymästä on tänä vuonna kulunut 150 vuotta. Toisin kuin suurta osaa 1800-luvulla syntyneistä lääkäreistä, Freudia ei ole todellakaan unohdettu. Googlessa hakusana ”Freud” toi näytölle 28 700 000 www-sivustoa. Vertailun vuoksi, (Louis) ”Pasteur” antoi 25 100 000 sivustoa ja modernin psykiatrian pioneeri (Emil) ”Kraepelin” vaivaiset 301 000 sivustoa.

Freud-tutkimuksen tila

Mikä Freudissa edelleen kiehtoo? Tähän kysy-

mykseen on luultavasti vastauksia yhtä monta kuin on vastausten antajaa. Joillekin Freud on ihmismielen suurin tuntija ja lähes yliluonnollinen nero, toisille taas humpuukimaakari, joka onnistui paitsi vetämään nenästä liian monia liian kauan, myös luomaan vaikutusvaltaisen psykoideologisen uskomusjärjestelmän. Jälkimmäinen näkemys on tullut selvemmin esille 1980-luvulta alkaen, kun yhä useammat tutkijat ja lääkärit ovat Freudin aikalaisten tavoin kiinnittäneet huomiota Freudin teorioiden heikkouksiin. Samanaikaisesti psykoanalyysi on menettänyt asemiaan psykiatriassa ja psykologiassa, lukuun ottamatta ehkä Argentiinaa ja Ranskaa.

Ranskassa käytiin viime syksynä kiihkeä debatti ”psykoanalyysin mustan kirjan” (*Le livre noir de la psychanalyse*) julkaisemisen myötä. Kirjassa 40 historioitsijaa, psykiatria, psykologia, filosofia ja entistä psykoanalyttista potilasta kymmenestä eri maasta kirjoittivat psykoanalyysin ja erityisesti sen lacanilaisen version aiheuttamista vahingoista ranskalaiselle mielenterveyden hoidolle, mutta myös maan henkiselle ja tieteelliselle kulttuurille (*Meyer* 2005). Pari vuotta aikaisemmin oli ranskalainen lastenpsykologi Jacques Bénesteau julkaissut teoksen, jossa hän loi synteetin lähinnä angloamerikkalaisten tutkijoiden kriittisistä psykoanalyysi -tutkimusis-

ta. Bénesteau'n kirjan otsikko on paljonpuhuva: *Mensonges freudiens: Histoire d'une désinformati-on séculaire* ("Freudilaiset valheet: Harhaanjohtavuuden vuosisatainen historia", 2002). Hän sai teoksestaan Ranskan lääketieteen historian seuran vuosittaisen palkinnon vuonna 2003.

Bénesteau'n kirjan teesi kuuluu lyhykäisyydessään: Freud oli valehtelija. Hän valehteli potilailleen, kollegoilleen, liittolaisilleen ja kirjoitustensa kautta viime kädessä koko maailmalle. Bénesteau'n lähteistä tärkein on 1980-luvulla julkaistu, sensuroimaton kokoelma Freudin kirjeitä ystävälleen ja työtoverilleen, berliiniläiselle korva-, nenä- ja kurkkuspesialisti Wilhelm Fliessille (Masson 1985). Sensuroitu osa Freudin kirjeistä Fliessille oli ilmestynyt Freudin tyttären Anna Freudin ja kahden muun freudilaisen toimittamana jo 1950-luvun alussa, mutta vuoden 1985 laitos osoitti psykoanalyysin kannattajien kannalta kiusallisen tosiasian: Freud loi varsin mielivaltaisesti psykoanalyysille perustaa 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa.

Freud riitaantui Fliessin kanssa 1900-luvun alkuvuosina, mutta hän vilahtaa nyt käsiteltävänä olevissa suomennoksissa. *Tapaukset* Dora-esseessään Freud mm. viittaa hyväksyvästi Fliessin merkilliseen teoriaan "nenärefleksineuroosista", jonka mukaan vaikkapa masturbaation harjoittajan vatsakrampit "voidaan keskeyttää sivelemällä kokaiinia nenässä olevaan 'vatsapisteeseen', jonka hän [Fliess] oli löytänyt ja jonka kauterisaatiolla [kudoksen paikallinen polttaminen] vaivat voidaan parantaa" (*Tapaukset*, 81).

Jeffrey Massonin toimittama teos oli melkoinen lahja Freud-kriitikoille. Sen luettuaan harva enää ihmettelee, miksi Freud hävitti Fliessin hänelle lähettämät kirjeet, ja miksi Freudin perhe, Anna Freud etunenässä, ei alunperin halunnut julkaista Freudin kirjeitä Fliessille.

Kaikesta huolimatta Freudia kunnioitetaan edelleen varsinkin humanistien ja yhteiskuntatieteilijöiden taholla. Freudille ystävällisten historian- ym. tutkijoiden väheksyvä ellei jopa halveksiva asenne "Psykoanalyysin musta kirja" -teoksen kirjoittajia kohtaan näkyy mm. arvovaltaisen *Science in Context* -lehden tuoreessa numerossa, joka on omistettu Freudille ja psykoanalyysille (ks. Marinelli & Mayer 2006).

Psykoanalyysin tutkijoille tarjoutuu lähi-vuosina mahdollisuus selkeyttää historiallista Freud -kuva. Vuosikymmenien ajan lähes suljettuna ollut, tutkijoille äärimmäisen tärkeä Freud -arkisto Yhdysvaltain kongressin kirjastossa Washingtonissa, on ryhtynyt julkistamaan

aineistoaan (www.freudarchives.com). Eräiden tietojen mukaan lähes koko arkiston materiaali tulee internetiin seuraavan kahden vuoden aikana (Burnham 2006). Jos näin tapahtuu, psykoanalyysin historian tutkimuksessa kääntyy kokonaan uusi lehti, ja arviot Freudista tulevat muuttumaan.

Freud-tutkimus kiehuu ja kuohuu.

Freudin retoriikka

Miltä nyt suomennetut Freudin tekstit, joihin olin useassa tapauksessa jo aikaisemmin tutustunut, vaikuttavat kaltaiseni kylmäkiskaisen historioitsijan silmissä? Luettuani molemmat mainiosti suomennetut kirjat yhteen menoon jäi päällimmäiseksi vaikutelmaksi Freudin taitavat reotorikon kyvyt. Hän sommittelee ajatuksensa niin taikurimaisesti, että lukijan ajatukset harhautuvat helposti pois hänen tulkintojensa pitävyyden puntaroinnista.

Jos lukija ei ole perehtynyt 1900-luvun alun psykiatriaan, psykologiaan, lääketieteeseen, biologiaan, antropologiaan ja tieteelliseen ajatteluun ylipäänsä, hän saattaa näiden suomennosten perusteella luulla, että vaikka Freud esitti outoja ja nykyään jo osin vanhentuneiksi katsottuja ajatuksia, hän kuitenkin oli merkittävä psykologi ja seksuaalisuuden merkitystä rohkeasti korostava terapeutti, joka loi synteisin oman aikansa tieteellisestä ihmistutkimuksesta.

Todellisuus on kuitenkin toisenlainen. Freudin keskeiset väitteet perustuivat useimmiten jo hylättyihin tai tiede- ja lääkäriyhteisön kritisoimiin teorioihin, kuten lamarkismiin, haeckeliläiseen rekapitulaatio-oppiin, Fliessin neuroositeorioihin sekä kulttuurievolutionistisiin tulkintoihin uskonnon ja moraalien alkuperästä. Psykoanalyysin kivijalan, teorian Oidipus-kompleksista, murensi suomalainen antropologi Edvard Westermarck, joka vastusti Freudin teoriaa myötäsyttyisistä instestihalusta omien perhetutkimustensa pohjalta 1920-luvulla.

Westermarck oli esittänyt jo 1890-luvun alussa, että ihmislajin seksuaalisiin tunteisiin liittyy tietty luonnonvalinnan tuottama mekanismi, jonka biologisena tehtävänä on estää sisäsiitoksen haitat. Varhaislapsuuteen liittyvä läheinen kontakti perheenjäseniimme tuottaa leimaantumismielion, jonka takia pelkkä ajatuskin seksuaalisluonteisesta kanssakäymisestä omien vanhempiemme, omien sisariemme tai omien lapsiemme kanssa tuntuu meistä vastenmieliseltä. Nykyään tiedämme, että sisäsiitoksesta on haittaa, ja että luke-

mattomat eläimet välttävät eri tavoin sisäsiitosta. Tiedämme myös, että apinaserkkumme turvautuvat tässä asiassa Westermarckin löytämään leimaantumismekanismiin (Dixon 1998; Lieberman, Tooby & Cosmides 2003). Olisikohan Freud koskaan keksinyt tarinaa oidipaalisesta ”isänmurhasta” mikäli hän olisi tiennyt, että gorillaurokset eivät halua paritella omien äitiensä kanssa?

Freudin retoriikka näissä kahdessa suomenoksessa perustuu lähinnä kolmeen kielelliseen tehokeinoon. Ensinnäkin, Freud esitti itsensä yksinäisenä nerona, joka loi uudet ja ainutlaatuiset teoriansa ilman aikaisemmin esitettyjen ajatusten painolastia, ja jolla ei näin ollen myöskään ollut juurtuneita ennakkokäsityksiä ihmismielestä hänen aloittaessaan psykoanalyysin rakentamisen. Hänen havaintojensa ”puhtaus ja tarkkuus” näkyi mm. siinä, että hän ensimmäisenä ja ainoana tajusi tiedostamattomien psyykkisten prosessien ja seksuaalisuuden merkityksen sekä terveelle että neuroottiselle sielunelämälle. Psykoanalyttikkojen väite, että Freudin aikalaisten kielteiset lausunnot psykoanalyysista olivat lähinnä psykologisia puolustusreaktioita (eivätkä tieteellisiä argumentteja), on osa sitä yksinäisen neron myyttiä, jota hän itse oli aktiivisesti rakentamassa.

Toiseksi, Freud varautui kriitikoiden vastaväitteisiin tuomalle tekstiensä avainkohdissa esiin kuvitellun opponentin, jonka epäileviin huomautuksiin Freud sitten taitavasti vastaa.

Kolmas retorinen tehokeino perustuu ns. kliinisen todistusaineiston esittämiseen siten, että potilaiden sairauskokemukset ja elämänhistoriat tukevat Freudin väitteitä tai osoittavat, että vain psykoanalyysin avulla voidaan saada valaistusta sairastuneen mielen syntyä ja kehityshistoriaa koskeviin kysymyksiin.

Freud-myytin aineksina ovat siis psykoanalyysin historiattomuus (perustuen Freudin retoriiseen väitteeseen omien ajatusten neitseellisestä syntymisestä), tieteellisyys (herkkyys ulkopuoliselle kritiikille ja valmius muokata teorioitaan todistusaineiston niin vaatiessa) sekä kliininen asiantuntemus (vain psykoanalyysin avulla voidaan kirjoittaa neuroottisen psyyken sairaskertomus).

Jo Freudin tapa puhua psykoanalyysista *dynaamisten* (eikä staattisten) sielullisten ilmiöiden tutkimusmenetelmänä ja psyyken eri tasoja valaisevana *syvyyspsykologiana* (*Tiefenpsychologie*), eikä naiivina pintapsykologiana luo myönteisiä miellelyhtymiä psykoanalyysista toiminnallisena, salaisuuksia paljastavana ja syvähenkisenä oppina (ks. *Tapaukset*, 29). Freudin huo-

mattavat retoriset kyvyt loivat sen valovoimaisen Freud-myytin, jota parjatut ”Freud-parjaajat” ovat 1980-luvulta alkaen purkaneet.

Tarkastelen seuraavaksi Freudin väitteitä *Murhe ja melankolia* -teoksessa, ja siirryn sen jälkeen *Tapaukset* -teokseen, joka on mielestäni huomattavasti tärkeämpi teos näistä kahdesta kiinnostavasta suomennoksesta.

Murhe ja melankolia

Murhe ja melankolia -teoksen artikkelit ja esseet ovat vuosilta 1905–1937 eli ajalta, jonka alkupäässä Freudin keskeiset psykoanalyttiset ideat olivat jo valmiina. Suomentaja Markus Lång, joka myös esittelee Freudin elämää ja ajattelua teoksen lopussa, on jakanut teoksen kirjoitukset kolmeen kategoriaan sen mukaan käsittelevätkö ne taidetta, ns. metapsykologiaa vai psykoanalyysin tietoteoriaa.

Teoksen kevyimmän kokonaisuuden muodostavat Freudin taidetta ja huumoria käsittelevät kirjoitukset, joissa hän tulkitsee taiteilijoita ja heidän teoksiaan psykopaatologisesti (”Hamlet on neurootikko ja psykopaatti” jne.) Pitkähkösissä esseessään ”epämukavuuden elämyksestä” hän jaarittelee sivukaupalla saksan kielen sanan *heimlich* semantiikasta ja etymologiasta, ja tarjoaa teoriaansa kastaatiokompleksista selittämään erästä kirjailija E.T.A. Hoffmannin tarinaa Sannoittajasta (*Sandmann*), joka repii lapsilta silmät päästä. Kastaatiokompleksin aiheuttaa oidipaalivaihetta elävän poikalapsen pelko siitä, että isä tulee kastroimaan hänet. Freudin mielestä lasten silmien vahingoittumiseen kohdistuva pelko on ”sangen usein” kastaatiokompleksin ”korvike” (*Murhe ja melankolia*, 45). Unissa, kuvitelmissa ja myyteissä ilmenee Freudin mukaan korvikesuhde silmän ja miehen sukupuolielimen välillä, minkä vahvistavat neurootikkojen psykoanalyysit.

Esseessään ”epämukavuuden elämyksestä” Freud myös asettuu skeptikon rooliin ja toteaa eräässä vaiheessa lukijan alkaneen ”tuntea epäilyksiä” hänen pohdintojaan kohtaan (60). Hän käyttää yhden alaluvun näiden epäilysten hävettämiseen tarjoamalla retorisen ”ratkaisun”, joka perustuu Freudin omaan tulkintaan kokemusperäisen kammottavuuden ja kuvitellun tai luetun kammottavuuden erosta.

Freudin metapsykologiset kirjoitukset ovat hänen taidekirjoituksiaan omaperäisempiä, joskaan eivät sen vakuuttavampia. Hän spekuloi näissä teksteissä mielihyvä- ja todellisuusperiaatteita, tiedostamatonta, torjuntaa, melankoliaa,

viettejä ja viettikohtaloita.

Freudin ajatukset viettikohtaloista ovat kiinnostavia siksi, että hän esittää ”vastakohtak- si vaihtumisen” yhtenä viettikohtalona. Tämä tarkoittaa sitä, että vietti purkautuu ”kahdeksi erilliseksi tapahtumakuluksi: vietti *muuttuu aktiivisesta passiiviseksi ja sisältö kääntyy*” (96). Esi- merkkeinä ”passivoitumisesta” hän mainitsee sadismin muuttumisen masoksimiksi ja katse- lunhalun itsensäpaljastamiseksi. Myöhemmin hän laajentaa tämän vastakohtaistumisteorian kattamaan sielunelämän yleisesti kuvaamalla kolmea vastakohtaisuutta: aktiivinen-passiivi- nen, mielihyvä ja mielipaha sekä subjekti (ego) ja kohde (ulkomaailma). Tämä oletus tietoisuuden torjuman aineksen vaihtumisesta vastakohtak- seen tiedostamattomassa oli tärkeä tulkinnallinen apuväline Freudin tapauselostuksissa.

Oman aikansa naiskuvan mukaisesti hän liit- tää ”aktiivisuuden” miehisyteen ja passiivi- suuden naisellisuuteen – nainen tuntee, mies ajattelee (103). Jo aikaisemmin Freud oli toden- nut nuoren naisen mielen olevan lähes yksin- omaisesti eroottisten toiveiden hallitsemaa ja ”rakkauspyrkimysten kyllästämaa” (21). Eräässä viimeisimmistä kirjoituksistaan hän puhuu ”pe- niskateudesta” ja sen merkityksestä naisellisuu- den rakentumiselle, jossa ”helytymätön peniksen toive muuttuu toiveeksi lapsesta ja miehestä, jol- la on penis” (238).

Freudin ajatukset viettikohtaloista ovat siis esimerkki siitä, mitä hän kutsui ”metapsykologi- aksi”: tarkasteluksi, jossa ”psykkinen prosessi on onnistuttu kuvaamaan dynaamisilta, toop- pisilta ja taloudellisilta suhteiltaan” (137). Hän myöntää metapsykologisen tarkastelun epätäy- dellisyyden, mutta se ei estä häntä kirjoittamas- ta teknisellä jargonilla sälytettyä tekstiä. Freudin viittaukset ”järjestelmiin” ”T-n” (tiedostumaton), ”T-s” (tietoisuus) ja ”E-ts” (esitietoisuus) luovat kuvan tieteellisestä kielestä, ja ”libidovarau- man”, ”korvikemielteen”, ”primaariprosessin”, ”vastavarauaman” ja ”signaalin” kaltaiset termit pukevat hänen ajatuksensa (tässä tapauksessa) fobiasta näennäisen täsmälliselle, arvovapaalle kielelle.

Freudin itsensäkin oli lopulta myönnettävä, ettei metapsykologiassa ollut kyse muusta kuin arvailusta: vuonna 1937 julkaistussa esseessään ”analyysin päättämisestä ja päättymättömyydes- tä” hän toteaa, ettei potilaan viettielämän ana- lyysissa päästä puusta pitkälle ilman ”noitaa – nimittäin metapsykologian noitaa... Valitetta- vasti noidan tiedot eivät ole nytkään kovin sel- viä eivätkä kovin perusteellisiakaan” (211). Tästä

huolimatta metapsykologian asema psykoana- lyysin teorianmuodostuksessa on aivan keskei- nen. Kuten suomennokseen esipuheen laatinut psykoanalytikko Henrik Enckell toteaa, meta- psykologiassa ”on koko psykoanalyysin perus- ta” (8).

Kliininen todistusaineisto

Freud oli yksityislääkäri, jonka potilaina oli pit- kään etupäässä ylemmän keskiluokan wieniläi- siä, myöhemmin myös varakkaita ulkomaalaisia potilaita erityisesti Yhdysvalloista. Nämä poti- laat saattoivat olla hyvinkin onnettomia ja ahdin- gossa, mutta harvat heistä olivat (tarjolla olevien lähteiden perusteella) psyykkisesti sairaita. Freudin kokemukset vakavista mielisairauksista (skitsofrenia eli *dementia praecox*, maanis-de- pressiivisyys, syfiliittisperäinen *dementia paralytica* jne.) olivat varsin vähäisiä, eikä hän itse uskonut psykoanalyysin kykenevän parantamaan skitso- freenikkoja. Toisaalta hän teoretisoi myös psy- koosien ja pakkomielleiden olemusta, tulkiten skitsofrenian primaarinarsismin tilana ja narsisti- sena psykoneuroosina, joka selittyy sairastuneen taantumisella varhaiseen psykoseksuaaliseen ke- hitysvaiheeseen (jonka terveet onnistuneesti jät- tävät taakseen).

Freud oli ennen kaikkea neuroosispesialisti. Monen muun tuon ajan keskieurooppalaisen her- motohtorin tavoin hän sai asiakaskuntansa niistä suhteellisen varakkaista ”hermosairaista”, jotka kansoittivat parantoloita, lepokoteja, kylpylöitä ja yksityislääkärien vastaanottoja. He kuuluivat usein nousevaan porvaristoon, ja he olivat vas- taanottavaisia uusille terapeutisille virtauksille, erityisesti sellaisille, jotka olivat epäautoritaari- sia, yksilöllisiä ja potilaan oman elämän tapahtu- miin kiinnittyviä. Freudin suuri oivallus oli antaa potilaiden itsensä hoitaa puhuminen ja vierittää vastuu paranemisesta heille itselleen.

Freud kuvaa ihanteelliseksi potilaaksi sellai- ta, joka ”muutoin on itsensä herra, mutta joka kärsii sisäisestä konfliktista eikä pysty sitä itse lopettamaan”. Hyvä potilas kykenee myös ver- baalisesti kuvaamaan ahdinkonsa ja auttamaan lääkäriä hoitotyössä (*Tapauskertomukset*, 540). Psykoanalyysin ihannepotilas on siis tarpeek- si älykäs ja psyykkisesti riittävän tasapainoinen kyetäkseen puhumaan ”sisäisestä konfliktistaan” siten, että analytikko saa siitä ainekset tulkinnal- leen. Potilaan on oltava myös tarpeeksi varakas. Juuri tällaisia potilaita esiintyy Seppo Hyrkäksen eloisesti suomennetussa *Tapauskertomuksissa*, jos-

sa ovat mukana Freudin kaikki tunnetuimmat potilaat. Tutustumme niin Doraan, Pikku Hansiin, Rottamieheen kuin Susimieheenkin, samoin Freudin kirjalliseen tulkintaan kuuluisan juristin Daniel Paul Schreberin mielisairaudesta, jonka tämä kirjasi ylös tunnetussa "sairauselämäkerrossaan".

Freud sai siis elantonsa terapeutina, ja hän jatkoi potilaiden vastaanottoa aina kuolemaansa saakka vuoteen 1939. Freudin teorioiden empiirinen perusta on hänen käymissään keskusteluissa Susimiehen, Rottamiehen ja satojen muiden potilaiden kanssa. Hän ei kuitenkaan pitkän uransa aikana julkaissut kuin kourallisen tapauskertomuksia, joissa hän selostaa asiakkaansa koko sairaus- ja hoitohistorian. Siksi on erittäin perusteltua julkaista suomen kielellä nämä keskeiset dokumentit yksissä kansissa.

Samalla kun näiden tapauskertomusten lukeminen kertoo olennaisia asioita Freudista parantajana, paradoksaalisesti ne myös toimivat tehokkaana kritiikkinä psykoanalyysia vastaan. Tällä en tarkoita sitä usean kriitikon korostamaa tosiasiaa, ettei Freudin tiedetä varsinaisesti parantaneen sen enempää näitä *Tapauskertomusten* potilaita kuin ketään muutaakaan potilastaan. Kriitikoiden tulisi suhteuttaa arvostelunsa pehrymällä neuroosien historiaan laajemminkin. Neuroosien ja ylipäänsä mielenterveyshoidon historiasta kiteytyy se olennainen opetus, että onnettomia, tuskaisia ja ahdingossa olevia ihmisiä on erittäin vaikea parantaa lääketieteellisesti ja/tai psykoterapialla. Lääkkeiden, puhehoidon ja fysikaalisten hoitojen avulla voidaan toki lievittää oireita, mutta neuroositapausten hoitohistoria viittaa siihen, että ihmiset selviytyvät – jos selviytyvät – ahdingostaan elämäntilanteensa muuttumisen, muiden ihmisten tuen tai yksinkertaisesti ajan kulumisen myötä. ("Aika parantaa haavat" näyttäisi olevan myös neuroottisten haavojen kohdalla totta).

Tapauskertomukset eivät ole mitään todisteita ihmeparantajan terapeuttisista kyvyistä, vaikka Freud toki väittää potilaidensa terveydentilan kohentuneen analyysin myötä. Olennaisempaa psykoanalyysin historian kannalta on ollut se, kuinka Freud on käyttänyt ns. kliinistä todistusaineistoa omien teorioidensa empiirisenä tukena. Freudin kunnianhimo ei suuntautunut potilaan parantamiseen, vaan uuden psykologian ja laajemmin ihmisluontoa koskevan kokonaisteorian luomiseen. Tämän tavoitteen saavuttamiseksi oli tärkeää osoittaa kollegoille ja tiedeyhteisölle, että hänen teoriansa perustuvat empiirisiin havaintoihin potilaiden sielun-

elämästä.

Freud oli tyypillinen positivistinen tehdessään eron teorian ja havainnon välillä: hän saattoi myöntää, että hänen teoriansa (esim. metapsykologiset ideat) ovat oletuksia tai rohkeita arvailuja, mutta samalla hän korosti ns. teorioista ja tulkinnoista vapaan "psykkisen todellisuuden" olemassaoloa. Näin hän pyrki pelastamaan oppinsa tieteellisyyden. Freud siis väitti, että on olemassa "psykkisiä faktoja", jotka ovat puhtaan havainnon ulottuvilla ja jotka muodostavat käsitteellisestä esiymmärryksestä vapaan todellisuuden.

Tämä vahva oletus psykoanalyttikon kyvyistä nähdä tosiasioista koostuva psykkinen todellisuus tulee ilmi kaikessa Freudin tuotannossa. *Tapauskertomuksissa* tämä oletus korostuu entiseensä siksi, että hän väitti tekevänsä objektiivisia havaintoja potilaidensa psykkisistä tosiasioista (ks. Freudin kommentti "analyttisen materiaalin objektiivisuudesta", 548). Tähän liittyen hän myös esitti, etteivät hänen tulkintansa ole suggestiivisia, ts. ne eivät vaikuta siihen, miten potilas itse mieltää oman psykkisen todellisuutensa (460-61). *Tapauskertomusten* kirjoitukset kuitenkin osoittavat, kuinka Freud ei pelkästään tulkitse potilaidensa puhetta (ja kehon kieltä) oman teorian avulla, vaan hän myös säätelee, kontrolloi ja manipuloi potilaiden omia tulkintoja. Freud ei niinkään rekonstruoi analyysin avulla potilaan sairaushistoriaa, vaan rakentaa kokonaan uuden historian, joka perustuu hänen omille oletuksilleen ja teorioilleen. Kyseessä on siis enemmän kuin omien teorioiden syöttäminen potilaan mieleen: yhdessä (useimmiten) hänen tulkinnoilleen vastaanottavaisen potilaan kanssa Freud rakentaa potilastapauksen, jossa psykoneuroosit, pakkoneuroosit, hystertia ja muut sairaudet ovat ymmärrettävissä vain ja ainoastaan psykoanalyttisesti.

Potilaskertomukset osoittavat, että freudilainen psykkinen todellisuus on myyttinen paikka. Siellä lapset tuntevat sukurutsaisia tunteita vanhempiaan ja sisaruksiaan kohtaan; siellä pojat kokevat oidipaalista kastaatioahdistusta isiensä takia ja tytöt puolestaan peniskateutta veljiensä takia; siellä tytöt myös tuntevat kaunaa äitiään kohtaan siitä, että tämä on esteenä isän valloituksessa. Siellä nähdään varhainen "kantanäky", kuten vanhempien tai muiden aikuisten yhdyntä, tai ainakin kuvitellaan kyseinen näky, joka voi aiheuttaa psykkistä oireilua myöhemmässä iässä. Siellä lapsen psykoseksuaalisen kehityksen häiriöt näkyvät myöhemmällä iällä esimerkiksi skitsofreniassa, joka on taantumista varhaiseen

primaarinarsismin vaiheeseen.

Freudin psyykkinen todellisuus on paikka, jossa omiin perheenjäseniin kohdistuvat mutta tietoisuudesta torjutut seksuaalilylykkeet ja kateuden (tai vihan, inhon, mustasukkaisuuden) tunteet eli libidovarauman kohdentuminen tiettyyn kohteeseen (tai vetäytyminen tietystä kohteesta), ovat avain myöhemmän elämän psyykkisten haavojen synnylle.

Dora, Hans ja Susimies

Tapauskertomuksissa tapaamme ensiksi Doran, 18-vuotiaan ”hysterisen” nuoren naisen (oikeasti 17-vuotiaan Ida Bauerin), jonka näkyvinä sairauden oireina olivat masennus ja luonteen muutokset. Hän ei hakeutunut hoitoon omasta tahdostaan, vaan vanhempiensa painostuksesta. Dora kertoi Freudille, että hänen isällään on suhde perheystävän, herra K:n, vaimon kanssa. Tätä Doran isä, joka oli itse aikoinaan ollut Freudin potilaana, ei Freudille suoraan kieltänyt, mutta hän väitti suhteen olevan vain ystävyysuhde. Dora kertoi myös, että n. 50-vuotias herra K oli tehnyt hänelle seksuaalisia ehdotuksia hänen ollessaan 15-vuotias, mikä oli hänestä inhottavaa. Jo tätä aikaisemmin, Doran ollessa vasta 13-vuotias, herra K. oli suudellut häntä suulle, mikä oli myös ollut tytöstä vastenmielistä. Mutta Freud ei ota kuuleviin korviinsa Doran itsensä esittämiä tuntemuksia kohtaamisistaan herra K:n kanssa. Hän tulkitsee Doran ”psyykkisen todellisuuden” siten, että Dora itse asiassa tuntee seksuaalista halua keski-ikäiseen herra K:hon. Doran osoittama inho tämän lähentelyjä kohtaan on patologinen hysterian oire.

Eikä tässä kaikki: Freudin tulkinnan mukaan oidipaaliseen vaiheeseen aikuisiän kynnyksellä taantunut Dora on rakastunut kaikkiaan kolmeen varttuneeseen herrasmieheen. Paitsi herra K:hon, hänellä on seksuaalisia tuntemuksia myös omaan isäänsä ja vieläpä Freudiin (viimeisin rakkauden kohde selittyy tunteensiirrolla eli transferenssillä, jossa potilas kohdistaa alun perin muihin ihmisiin kohdistuneita tunteita analyttikoonsa). Eikä tässä vielä kaikki: Dora tuntee myös homoseksuaalista halua rouva K:hon!

Todistusaineistona Doran seksuaalisten halujen kohteista Freud käyttää etenkin omia tulkintojaan Doran kahdesta unesta. Unissa toteutuu freudilainen ”asioiden muuttuminen vastakohdakseen”, mikä tarkoittaa sitä, että Freudin tulkinnassa unen ”oikea” viesti on päinvastainen sille mitä unen ”pintajuoni” osoittaa. Doran en-

simmäinen uni kertoo Freudille, että Dora torjuu tiedostamattoman halunsa antautua herra K:lle. Samalla uni paljastaa Doran voimakkaan rakkauten herra K:ta kohtaan. ”Tätä tulkinnan osaa,” toteaa Freud, ”Dora ei luonnollisestikaan halunnut hyväksyä” (74). Doran reaktio ”on vain todiste torjunnasta ja sen päättäväisyydestä” (63) – ”ei” on siis ”kyllä”.

Lopulta Dora sai tarpeekseen Freudin tulkinnoista ja keskeytti analyysin. Freud harmittelee, että Dora ”tuhosi odotukseni hoidon onnellisesta päättymisestä juuri silloin, kun ne olivat korkeimmillaan”. Samalla hän ylpeilee sillä, että hän sai Doran, aikuisikää lähestyvän tytön, pois tultaan herättämällä tämän ”häijyimmät demonit”, jotka asuvat ”riittämättömästi suitsittuina ihmisrinnassa” (107). Tämän keksimänsä saavutuksen rinnalla kalpenee se, että hän olisi voinut osoittaa Doraa kohtaan ”lämmintä mielenkiintoa” (108). Freudin terapiassa nuoresta naisesta tuli kostonhimoa hautova hysteerikko, jonka tietoisuus ei voinut hyväksyä sitä, että hän halusi rakastella sekä herra K:n, isänsä että herra K:n vaimon kanssa.

Jos Freudin Doralle tarjoama ”terapia” ihmetyttää lukijaa, on tämä vasta alkua. Seuraava tapauskertomus 5-vuotiaasta Hans-pojasta keskittyy tämän hevosfobiaan ja sen oidipaaliseen selitykseen. Pojan pelko oli saanut alkunsa siitä, että hän oli kadulla säikähtänyt matkustajavauhua vetävää hevosta, joka oli Hansin silmien edessä kaatunut kovalla ryminällä ja sätkytellyt kavioitaan maassa. Hans pelkäsi tuossa tilanteessa, että hevonen purisi häntä. Pojan fobialla näyttäisi siis olleen helposti käsitettävä syy. Hansin vanhemmat olivat kuitenkin Freudin oppilaita. Niinpä isä puki systemaattisesti poikansa lausumat freudilaiseen asuun – Freud itse tapasi pojan vain kerran. Kuten odottaa saattaa, Hansin ”oireet” viittaavat homoseksuaalisuuteen ja oidipaalisiin tunteisiin. Keskustellessaan Hansin kanssa tämän pelosta, että hevonen puree, isä toteaa: ”’Kuule, minusta tuntuu, ettet sinä tarkoita hevosta vaan pippeliä, jota ei saa koskettaa.’ Hän [Hans]: ’Mutta eihän pippeli pure.’ Minä [Isä]: ’Ehkäpä sittenkin’” (152). Toisessa yhteydessä isä sanoo pojalleen: ”’Tiedätkö, miksi sinä pelkääät suuria eläimiä? Suurilla eläimillä on iso pippeli ja itse asiassa sinä pelkääät suurta pippeliä’” (155). Isä tulkitsee Hansin hevospelon peloksi siitä, ettei äiti pidä hänestä, koska pojan pippeli ei ole yhtä suuri kuin isällä.

Freud luonnollisesti myötäilee tätä tulkintaa ja selittää Hansin fobian eli ”hevoskompleksin” alkaneen siitä hetkestä, jolloin hevonen kaatui

Hansin silmien edessä. Tuolloin pojan mieleen juolahti oidipaalinainen toive, että hänen isänsäkin kaatuisi maahan ja kuolisi (170). Sekä kaatuva että (mahdollisesti) pureva hevonen ovat isä, ”joka tulee rankaisemaan häntä, koska hän hautoo tätä koskevia pahoja toiveita” (232). Asia on selvä: Hans on oikea pikku Oidipus, joka haluaa raivata isänsä pois tieltään päästäkseen toteuttamaan äitiinsä kohdistuvia seksuaalihalujaan.

Otan lyhyesti esille vielä kolmannen potilas-tapauksen, Susimiehen. Hän oli nuori venäläinen aatelismies Sergei Pankejev, joka Freudin sanoin ”oli romahtanut fyysisesti seitsemäntoistavuotiaana tippuritartunnan jälkeen. Kun hän saapui psykoanalyttiseen hoitoon useita vuosia myöhemmin [vuonna 1910], hän oli täysin muista riippuvainen ja kyvytön itsenäiseen elämään” (417). Saksalaiset lääkärit olivat luokitelleet hänen sairautensa maanis-depressiiviseksi mielisairaudeksi, mutta Freud näki tapauksen spontaanisti loppuneen pakkoneuroosin patologiaksi jälkitilaksi.

Potilaan ”lempinimi” Susimies juontuu hänen oletettavasti nelivuotiaana näkemästään unesta, joka lienee kuuluisin uni koko psykoanalyysin historiassa. Unessa potilas makaa talvisena yönä sängyssä omissa huoneessaan. Sitten hän näkee huoneen ikkunan avautuvan... Kauhukseen poika huomaa kuusi tai seitsemän valkoista sutta istumassa kuin jähmettyneenä ulkona seisovassa päähkinäpuussa. Poika huusi pelosta ja heräsi omaan huutoonsa (440).

Tämä uni ja Susimiehen eli Pankejevin kertoma elämänhistoria sai Freudin lopulta päättämään tulkintaan, että tämä oli puolitoistavuotiaana nähnyt isänsä ja äitinsä yhdynnän (*coitus a tergo* eli yhdyntä takaapäin, susien tapaan). Tilannetta ymmärtämätön lapsi oli psykoseksuaalisen kehityksensä myöhemmässä, kypsemässä vaiheessa eli nelivuotiaana nähnyt kyseisen unen, joka siis viittasi tähän aikaisempaan ”kantanäkyyn”. Soveltamalla olettamustaan, että asiat voivat kierähtää vastakohtakseen tiedostamattomassa, Freud päätteli, että unen tarkkaavaiset sudet olivatkin potilas itse, ja että susien liikkumattomuus tarkoittikin rajua liikettä. Potilas oli siis kokenut ”kantanäyn”, jossa hän oli tarkkaillut vanhempiansa yhdyntää heidän makuuhuoneessaan (ollessaan sairauden takia poikkeuksellisesti vanhempiansa huoneessa). Freud tosin myöntää, että pieni Pankejev on saattanut seurata vanhempiansa yhdynnän sijasta eläinten parittelua ja sen jälkeen sitten kuvitellut vanhempiensäkin parittelevan eläinten tavoin.

Vielä myöhemmin hän tekee lisää myönnö-

tyksiä ja toteaa, että kantanäyssä on voinut olla kyse fantasiasta, joka on antanut virikkeen kyseiselle susiunelle. Yhtä kaikki, hän kuvaa Pankejevin pakkoneuroosin kehittyneen tämän sadistis-anaalisesta psyykkisestä rakenteesta, jossa keskeistä oli potilaan infantiiliin seksuaalisuuden lisäksi tämän kastroitiopelko, isosiskon viettelyn kohteena oleminen sekä assosiaatiot ulosteen, peniksen ja lapsen välisestä yhteydestä: pojan mielikuvituksessa kaikki liittyvät peräaukkoon. Freudin päätelmä on, että potilas ”toivoo olevansa taas äitinsä kohdussa, mutta ei yksinkertaisesti syntyäkseen uudelleen, vaan jotta isä osuisi häneen yhdynnän aikana, jotta hän saisi tältä tyydytystä, ja jotta hän synnyttäisi tälle lapsen” (508).

12 vuotta myöhemmin Freud lisäsi kertomukseensa alaviitteen, jossa hän kertoi Pankejevin toipuneen sairaudestaan. Hän oli hoitanut potilastaan vielä ensimmäisen maailmansodan loppuvaiheissa poistamalla tältä ”transferenssin rippeet”, joita oli jäänyt jäljelle ensimmäisen, viisivuotisen analyysin jälkeen (ks. myös *Murhe ja melankolia*, 204, jossa Freud itse esittää varauksia Pankejevin terveyden kohentumisesta). Sodan jälkeen eräs Freudin naispuolinen oppilas analysoi Pankejevia vielä kahdesti, ja toisen maailmansodan jälkeen useat psykoanalyytit hoitivat häntä aina 1970-luvulle saakka. Pankejev oli siis psykoanalyysissa useaan kertaan yli puolen vuosisadan ajan!

Itävaltalainen lehtimies Karin Obholzer pääsi 1970-luvun alussa haastattelemaan iäkästä Pankejevia, jonka kertomus lukuisista psykoanalyyseistaan oli varsin synkkä. Freudin tulkinta hänen kuuluisasta unestaan oli ”hervittävä kaukaa haettu” ja koko ”kantanäyn” asetelma erittäin epätodennäköinen. Ennen kaikkea Pankejev ei ollut parantunut sen enempää Freudin kuin kenenkään muunkaan analyytikon käsissä. Hän piti koko psykoanalyttista historiaansa ”katastrofinä” ja psykoanalyttikkoja ”ongelmana” ja vahingollisena hänen terveydelleen (*Obholzer* 1982).

Mainitsin aikaisemmin, ettei ns. neurootikkoja ole helppo parantaa, ja etteivät psykoanalyysin heikot saavutukset hoitomenetelmänä tarkoita sitä, että muut 1900-luvun psykoterapiat olisivat menestyneet paremmin (nykyisten kognitiivisten terapioiden suhteen hoitotilanne näyttää paremmalta). Pankejev-Susimies oli kuitenkin mallitapaus, jota psykoanalyttinen yhteisö piti vuosikymmenet loistavana esimerkkinä psykoanalyttisen hoidon saavutuksista. Tosi-asiassa Pankejev on esimerkki psykoanalyttikkojen hoitoväitteiden ja todellisuuden välisestä

ristiriidasta.

Myös Dora kuvasi myöhemmällä iällään Freudin hänelle tarjoamaa terapiaa täydelliseksi epäonnistumiseksi (*Roazen* 2001, 367).

Ei kummoinen parantaja?

En käy tarkemmin läpi muita tapauksertomuksia, joiden juoni on hyvin samankaltainen kuin kertomuksissa Dorasta, pikku Hansista ja Susimiehestä. En tietenkään tee oikeutta tapauksertomuksille näillä lyhyillä kuvauksilla, mutta uskon niiden antavan lukijalle käsityksen siitä, mitä oli Freudin itsensä harjoittama freudilainen puheterapia.

Se, että Freud ylipäänsä päätti julkaista tällaisia terapeuttisia tarinoita selittynee ainakin osaksi sillä, että hänellä ei ollut vaihtoehtoa. Hän oli ehtinyt toimia jo useita vuosia psykoanalyytikkona ennen kuin hän julkaisi ensimmäisen kokonaisen tapausselostuksensa (joka on tässäkin suomennoksessa mukana oleva pakkoneuroositapaus "Rottamies" vuodelta 1909). Hänen vuonna 1905 julkaisemansa analyysi Doran "hysteriasta" jäi siis kesken ja pikku Hansia hän ei varsinaisesti hoitanut. Freudin oli yksinkertaisesti pakko yrittää osoittaa kollegoilleen, että psykoanalyysi on toimiva hoitomuoto. Vasta vanhemmalla iällään, jolloin hänen maineensa ja suosionsa oli jo vakiintunut, hän uskaltautui vihjaamaan, ettei hän itse asiassa ole ollut kovin kummoinen parantaja (*Crews* 1998, 144).

Eräässä *Murhe ja melankolia* -teoksen esseeseen Freud viittaa "ansioituneeseen tutkijaan", jonka lausuntoa psykoanalyysin tekniikasta Freud pitää epäoikeudenmukaisena ja loukkaavana. Annan Freudin itsensä kuvata kyseisen tutkijan näkemystä, koska se on niin laittamatomasti sanottu:

"Hän sanoi, että kun kerromme potilaalle tulkintamme, me sovellamme pahamaineista periaatetta *Heads I win, Tails you lose*. Tämä tarkoittaa, että kun potilas on yhtä mieltä kanssamme, on tulkinta oikea; mutta kun hän vastustelee, se on vain merkki hänen vastarinastaan ja tulkintamme on tällöinkin oikea. Näin me osumme aina oikeaan analysoidessamme avutonta ihmisparkaa, riippumatta siitä miten hän uskomuksiimme suhtautuu." (*Murhe ja melankolia*, 188).

"Kruunalla voitan, klaavalla häviät" – siinä olisi osuva *Tapauksertomusten* alaotsikko.

Taivaskoukku ja taikuri

Filosofi Daniel Dennett kuvaa taivaskoukku-

ajattelua kirjassaan *Darwin's dangerous idea*. Dennettin taivaskoukku (*skyhook*) on taivaalla leijuva vekotin, joka kohottaa lastin ilmaan ilman mitään maanpäällistä tukea. Taivaskoukku tuetaan pilvestä eikä sen valmistaminen vaadi hidasta rakennustyötä. Taivaskoukun vastakohta on nostokurki, joka rakentuu osa osalta hitaasti, huolellisesti ja vaivalloisesti kovalle maankamaralle (*Dennett* 1995, 73-80). Dennett esittää Darwinin evoluutioteorian esimerkkinä nostokurjesta. Itse pidän Freudin psykoanalyysia esimerkillisenä taivaskoukkuna. Tämä siitä huolimatta, että niin Darwinin kuin Freudinkin lähtökohtana on seksuaalisuus, yksi nostokurjen kovista perustoista.

Ikävä kyllä, Freud ei edes pyrkinyt integroimaan periaatteessa tärkeitä havaintojaan ihmisen irrationalisuudesta ja tunne-elämästä 1900-luvun alun ihmistieteisiin ja käyttäytymisbiologiaan. Ikääntyvän Freudin välinpitämättömyys tieteen kehitystä kohtaan näkyi hänen vastauksessaan eräälle yhdysvaltalaiselle lääkärielle, joka oli rohennut tiedustella häneltä psykoanalyysin biologisten olettamusten tieteellisyyttä. Hän tokaisi, ettei psykoanalyytikkojen tarvitse välittää biologeista, koska heillä on jo oma tieteesä ("Wir können uns um die Biologen nicht kümmern. Wir haben unsere eigene Wissenschaft") (*Wortis* 1994, 84).

Toisin kuin nostokurjen rakentaja Darwin, Freud rakensi seksuaalipsykologiansa pilviin. Mutta hän ei ollutkaan rakennusmestari vaan taikuri, joka loihti hatustaan oidipaalisia komplekseja, traumoja, kantanäkyjä, libidovaraumia ja vastaavia käsitteellisiä otuksia. Fantastista hänen saavutuksessaan on se, että niin moni on uskonut "psykykkisen todellisuuden" löytyvän hänen taikurinhatustaan. Luulen silti (vaikken toivo), että loputon kaipuun löytyä selityksiä elämänhistoriamme joskus kummallisille käänteille pitää 2000-luvullakin Freudin "klassikkonimenä", jonka esoteerisista teksteistä etsitään psykologista viisasten kiveä. Tämän kaipuun rinnalla saattavat kriittiset akateemiset tutkimukset Freudista olla kuin piikit sarvikuonon jalassa: ehkä epä-mukavia ja ärsyttäviä, mutta samalla riittämättömiä viemään eläimeltä jalat alta.

KIRJALLISUUTTA

- Bénesteau, Jacques (2002): *Mensonges freudiens: Histoire d'une désinformation séculaire*. Belgium: Mardaga.
- Burnham, John C. (2006): "The 'New Freud Studies': A historiographical shift". *The Journal of the Historical*

- Society* 6(2), 213-233.
- Crews, Frederick (ed.) (1998): *Unauthorized Freud. Doubters confront a legend*. New York: Viking.
- Dennett, Daniel C. (1995): *Darwin's dangerous idea*. New York: Simon & Schuster.
- Dixon, Alan F. (1998): *Primate sexuality*. Oxford: Oxford University Press.
- Lieberman, D., Tooby, J. & Cosmides, L. (2003): "Does morality have a biological basis? An empirical test of the factors governing moral sentiments relating to incest". *Proceedings of the Royal Society of London. Series B, Biological Sciences* 270, 819-826.
- Marinelli, Lydia & Andreas Mayer (2006): "Editors' introduction: Forgetting Freud? For a new historiography of psychoanalysis". *Science in Context* 19(1), 1-14.
- Masson, Jeffrey (ed.) (1985): *The complete letters of Sig-*

- mund Freud to Wilhelm Fliess*. Trans. Jeffrey Masson. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Meyer, Catherine (toim.) (2005): *Le livre noir de la psychanalyse*. Paris: Éditions les Arènes.
- Obholzer, Karin (1982): *The Wolf-Man sixty years later: Conversations with Freud's controversial patient*. Trans. Michael Shaw. London: Routledge & Kegan Paul.
- Roazen, Paul (2001): *The historiography of psychoanalysis*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
- Wortis, Joseph (1994): *My analysis with Freud*. Northvale, NJ: Jason Aronson.
- Kirjoittaja on aate- ja oppihistorian dosentti Helsingin yliopistossa.*